

LÁSZLÓ GYULA: ŐSTÖRTÉNETÜNK LEGKORÁBBI SZAKASZAI*

ERDÉLYI ISTVÁN

Az alábbiakban ismertetett mű László Gyulának, a magyar és avar nép őstörténete szakavatott kutatójának már régen várt munkája. Maga a szerző körülbelül másfél évtizeden át dolgozott a témán. Munkájában visszanyúlt addig, ameddig régésznek egyáltalán vissza lehet nyúlni, a régibb kőkorszak anyagi műveltségéig, és megpróbálta megírni a finnugorok ethnikai történetének legrégebb lapjait. Műfajában nálunk szinte egyedülálló, ha csak nem tekintjük hasonlónak Molnár Erik kevésbé részletesen kidolgozott hipotézisét a finnugorság ázsiai eredetéről, amelyről az ötvenes években lefolyt vita, illetve a munka magyar és orosz nyelvű kiadása kellő tájékoztatást adott a szakembereknek.¹

László Gyula könyve egy háromtagú sorozat második kötete. Még 1944-ben jelent meg a szerző tollából az időrendben legutolsó, vagyis a honfoglalással kapcsolatos kötet.² A most megjelent kötet után már csak a középső láncszem hiányzik. A mű címe kevesebbet mond a tartalmáról, méghozzá két okból. Először: nemcsak a magyar őstörténetet tárgyalja. Másodszor: több van benne, mint a Szovjetföld finnugor őstörténeti régészeti emlékeinek a jellemzése. A munka csak kilencszáz példányban látott napvilágot. Ez a vitaindításhoz elégséges. Az idegen nyelvű összefoglalás hiányzik. Ezt talán menti az, hogy így nem fognak a külföldi kutatók annak szövegével megelégedni, hanem, tekintve a téma igen érdekes voltát, igyekeznek majd azt lehetőleg teljes egészében lefordíttatni.

A három kötetre terjedő mű e kötete témáját tekintve kimondottan ősrégészeti. A szerző minden lehető megtett, hogy beledolgozza magát a kérdés irodalmába abból a célból, hogy elméletét lehetőleg megalapozza. Ezt meg kellett hogy tegye annál is inkább, mert ősrégészeink nem vették tervbe hasonló munka megírását. Tekintettel arra, hogy a magyarság a finnugor

* A finnugor őstörténet régészeti emlékei a Szovjetföldön. Akadémiai Kiadó. Bp. 1961. 211. old.

¹ Molnár E.: A Magyar nép őstörténete Bp. 1953. З. Мольнар. Проблемы эриогенеза и древней иерархии венгерского народа. *Studia Historica* 13. Bp. 1955.

² László Gy.: A honfoglaló magyar nép élete. Bp. 1944.

népeknek legnyugatabbra szakadt ága, nálunk Magyarországon a legnehezebb az észak- és kelet-európai régészeti anyaggal kellően megismerkedni és azzal önállóan dolgozni. Sajnálatos, hogy a könyvet hazai ősrégész szakembereink nem is lektorálták. Most a feladat abban áll, hogy megvitassák a munkát, tartalmas értékeléseket írjanak róla a szerző hipotézise lényegét illetően. A szerző munkáját rendkívül megnehezítette az, hogy — amint írja is (113. o.) — egyetlen eredeti darab sem volt a kezében azok közül a régészeti emlékek közül, amelyekkel foglalkozik. Az általa felhasznált publikációk sem mindig teljesek, és a megjelent művek közül sem mindegyikhez juthatott hozzá. Mindezek alapján világosan látható, milyen hálátlan és sok buktatóval járó, nagy bátorságot követelő munkára vállalkozott a szerző. A könyvet remek összefoglalás zárja le. Ez főleg nem szakembereknek könnyíti meg a tájékozódást. A könyv világos stílusa ellenére is tartalmában nehezen sajátítható el, mert a téma óriási nyelvészeti, növényföldrajzi és ősrégészeti tényanyag ismeretét követeli meg tanulmányozóitól, annak ellenére, hogy amennyire már lehetett, a szerző igyekezett a felhasznált műveket részletesen kivonatolni. A mű lényege a három nagy fejezetet magábaölelő 157 oldalon van kifejtve. Ez előtt a rész előtt röviden a finnugor népekre vonatkozó történeti forrásokat tekinti át a szerző. Az első nagy fejezetben, amelyben a finnugor népek legrégebb szállásai kérdését tárgyalja életföldrajzi adatok alapján, megpróbálja dialektikusan alkalmazni a Molnár Erik által metafizikusnak bélyegzett életföldrajzi módszert,³ vagyis tekintetbe veszi a növény és állatfajták földrajzi történetét is. A szavak jelentéstani változásával kapcsolatban már Lakó György is nyilatkozott, a szerző az ő megállapításait teljesen magáévá teszi.⁴ Mindenekelőtt röviden ismerteti és elveti Zichy Istvánnak pántörök talajon keletkezett nyelvcsere elméletét, majd számbaveszi azokat az adatokat, amelyek meghatározzák a magyarság helyét a finnugor nyelvcsaládon belül. Mint régészt elsősorban a kronológiai kérdések érdeklik. Nem tartja eléggé biztos alapnak sem az indoeurópai jövevényszavakra épülő kronológiát, sem pedig Alo Raun metafizikus jellegű nyelvt statisztikai módszerét. B. Collinder összehasonlító szótárának alapján készült számvetéséből az obi-ugorok és a szamojédek felé állapít meg legnagyobb számú közös szókincset. Sorra veszi az életföldrajzi szókészlettel foglalkozó elméleteket, majd ezekután Észak-Eurázsia növénytakarója jégkorszak utáni kialakulásával foglalkozik. Rigától az Oka folyóig terjedő sávban látja azt a területet, amelyre a legrégebbi (közös urali) szókészlet vonatkozik. A Káma mentét tehát kirekeszti az őshaza területéről.

A következő nagy fejezetben a régészeti adatok megvilágításában vizsgálja meg Északkelet-Európa és Nyugat-Ázsia területét. Ebben a fejezetben veti

³ Molnár E. i. m. 1953. 12.

⁴ A magyar őstörténet kérdései. Bp. 1955. 11—12.

el többek között Tolszovnak a finnugorok Aral-tó menti származtatásának elméletét is. Az ez utáni nagy fejezetben tovább szűkítve a területet, az oroszországi erdősav benépesedését vizsgálja meg. A kultúrát, amelyből a finnugor ősnép származhatott, a Szvidéri műveltségben találja meg. Ebből vezeti le a Kunda műveltséget is. A baltikumi Kunda és az urali Sigiri műveltség között nem talál egymásból fakadó szálakat. Ezzel csak egyet tudunk érteni, viszont nem érezzük meggyőzőnek egy régebbi közös ősforrás, szerinte a Szvidéri műveltség meglétét sem. Mi ebben a két nagy kultúra közötti hasonlóságban kizárólag csak életformai egyezésem alapuló hasonlóságot látunk. A további alfejezetben a neolitikus fésűs-gödrös kerámia kérdését és ethnikai hovatartozását tárgyalja igen részletesen.

Ennek nyugati csoportjában a keleti-tengeri, a középsőben a permigor és volgai finnség emlékeit látja. Határozott Szvidéri örökséget lát mindkettő anyagában.

Az így nagyjából összefüggő területen levő finnugor törzseket az indo-európai nyelven beszélő fatyjanovói törzsek lökték volna távolabb egymástól.

Ezzel a elméletével László Gyula mind R. Indreko nyugat—keleti, mind pedig A. Brjuszov kelet—nyugati vándorlási elmélete mellé a maga, talán nem kevésbé bizonyítható elméletét állította fel.

A könyvnek igen pozitív vonása a burzsoá nyugati ősrégészet néhány képviselőjének határozott és éles kritikája. Itt G. Kossina és O. Menghin elméleteire gondolunk elsősorban. A jelzett kritikát a szerző ősrégészeink helyett végezte el.

Még érezhető a szerzőnek általunk már egyszer helytelenített, eklektikus módszere is, melyet elmélete megvédésekor alkalmaz. Néhány esetben még nem teljes részleteiben kidolgozott tényezőkre is épít, például Gábori Miklós többször idézett kéziratára. Gábori a jelzett munkájában a László Gyula által idézett részeket tulajdonképpen csak kitekintésnek szánta, minthogy azok nem tartoztak bele a szorosán vett tárgykörébe. A magyar őskorkutatás sok tekintetben nem foglalt még állást a László Gyula által tárgyalt finnugor őstörténet terén, de a Szeleta műveltség és a Szvidéri kultúra között nem valószínű, hogy ki tud majd mutatni kapcsolatokat.

A magunk részéről fontosnak tartottuk volna még az említetteken kívül több szerző, így például H. Moora⁵, J. Mark⁶ és P. Jakimlov⁷ újabb jelentős munkáinak szerepeltetését.

Szeretnék még néhány terminológiai helytelenségre rámutatni. A Szvidéri ferdére vágott élű kovaeszközök kifejezés helyett a ferdén csonkított

⁵ H. Moora: Zur ethnischen Geschichte der Ostseefinnen Stämme. SMYA 59:3. 1958.

⁶ K. Mark. Новые палеоантропологические материалы эпохи неолита в Прибалтике. Eesti NSV Teaduste Akad. Toimetised Ühiskonnateaduste Seeria V. 1956.

⁷ П. Якимов. Начальные этапы заселение Восточной Прибалтики. Труды ИЭ. н. с. XXXII. 1956.

kifejzése használatos. E. Zeuner világhírű munkája⁸ nyomán helyesebbnek láttuk volna a holocén beosztásának olyan taglalását, ahol a subarktikus (HL₄) helyett subatlanti és a paleolitot magánban foglaló subarktikus helyett preboreális (késő jégkori) elnevezések állnak.

Az ismertetés végére hagytam a bevezetés néhány számomra kétséges pontját. Az előszónak egy momentumára hívjuk fel a figyelmet, amelynek kidolgozására nyilván a második kötetben fog sor kerülni. Ez pedig a lomovotovoi műveltség és az avarság anyagi kultúrája összefüggésének kérdése. Ennek a felvetése erősen kísért Fettich Nándor egyik munkája nyomán.⁹ Már az 1960. évi budapesti nemzetközi finnugor kongresszuson tartott előadásunkban is leszögeztük azt, hogy a nyevolinoi temető a komi (zürjén) nép őseié. A mári (cseremis) nép őseinek emlékei egészen más kultúrában keresendők, a lomovotovoiól délnyugatra. A lomovotovoi veretek között griffes jellegűek egyébként egyáltalán nincsenek, az indás veretek, amelyek eléggé ritkák, más jellegűek egy kissé, mint az avaroké. Sajnos, embertani adatok nem állnak rendelkezésünkre a kérdés végleges lezárására, tekintve, hogy a Káma vidék nedves talaja igen rosszul őrzött meg minden emberi csontmaradványt.

Egyik munkámban¹⁰ részletesen foglalkozom a baskiriai régészeti anyaggal, melynek alapján sem valószínű, hogy az elődeink valaha Baskiriában laktak volna. Nem bizonyítja ezt a két azonos törzsnevünk sem. Sokkal fontosabb számunkra a Kazár birodalomban töltött idő, mind politikai, mind gazdasági-társadalmi vonatkozásban. Az újabb régészeti kutatások fényében mind világosabban rajzolódik ki, hogy a magyarság életének a honfoglalás évszázada előtti közvetlen korszaka a Volgán innen játszódik le. „A kaukázusi őshaza” „bizonyítékai” pedig egyre kevesbednek. Ezeket a kérdéseket a szerző röviden mind érinti a bevezetésben, és mintegy előrevetíti műve II. kötetének tartalmát. Ennek megírása még sokkal bonyolultabb és súlyosabb feladat lesz talán, mint az elsőé, és a fentebb vázolt nehézségek még sokkal hatványozottabban fognak jelentkezni. Nehezen tudjuk elképzelni megírását a tárgyaknak eredetiben való tanulmányozása és a teljes kelet-európai irodalom áttekintése nélkül.

Nem célozom sorra venni az ismertetett munkában előforduló sajtóhibákat. Más dolog a szovjet szerzők és az orosz helynevek átírásának kérdése. Erre a kiadónak, a szerzőn túlmenően — illetet volna figyelnie, ha ez a lényegyet természetesen nem is érinti. (Ilyenek pl. Tyepluhov—Tyeplouhov, ananjino—ananyino, Zbrueva—Zbrujeva, Volossovo—Voloszovo, Foss—Fossz, Vladimirovka—Vlagyimirovka, Malta—Maljta, Desna—Gyeszna, Rjazan—Rjazany, Jurjusan—Jurjuzany stb.)

⁸ E. Zeuner: *Dating the Past*. London 1958. 84.

⁹ Fettich N.—Marosi A.: *Dunapentelei avar sírleletek*. Bp. 1936. AHXVIII.

¹⁰ И. Эрдей. „Большая Венгрия“. ААА 1961. 13. 307—320.

Szintén a könyv külalakjának kérdéséhez tartozik a térképek megoldásának ügye. A magunk részéről csak helyeselhetjük a különböző felhasznált művek eredeti térképeinek közreadását, de hiányoljuk még egy vagy két — a szerző által tervezett — összesítő térkép közlését.

A könyv megjelentetése nem volt hiábavaló. Reméljük, hogy amint Molnár Erik említett művének a megjelenését is termékeny vita követte, ezzel a munkával kapcsolatban sem fogják véleményüket elrejtteni a szakterület művelői. A könyv alapos vitája csak emelheti a nemzetközi problémák kutatásába való intenzívebb bekapcsolódásunkat.

Végezetül annak a reményemnek adok kifejezést, hogy rövidesen meg fognak jelenni régészeti szakfolyóiratainkban az ismertetett könyvvel kapcsolatos részletes bírálatok a nálam még illetékesebb, a téma szűkebb szakterületén dolgozó kutatóinktól is.¹¹

¹¹ Az ismertetés megírásakor megbeszélést folytattam Vértes Lászlóval és Ville Luho professzorral. Tanácsaikat, útmutatásaikat itt is hálásan köszönöm.